

РЕЦЕНЗІЯ

заступника декана юридичного факультету, професора кафедри адміністративного та фінансового Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидата юридичних наук, доцента **УЛЮТИНОЇ Олени Анатоліївни** на дисертацію **БУЗУНКО Олени Анатоліївни** на тему: «Судовий захист екологічних прав в Україні», подану для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. Екологічні права та обов'язки громадян та їх закріплення в сучасних умовах стали реакцією визнання світовою спільнотою наявності чисельних екологічних проблем, пов'язаних, передусім, із значним техногенним впливом людської діяльності на стан навколишнього природного середовища, яке стало небезпечним для життя і здоров'я людини.

Природні, невід'ємні від основоположних права людини, такі як право на життя, право на охорону здоров'я, екологічні права сформувалися в останні десятиліття ХХ століття. У міжнародному праві такі права вважаються правами третього покоління людей, які пов'язують із колективними правами. Вперше про необхідність їх закріплення в правових системах незалежних держав було визнано в Стокгольмській декларації з питань охорони навколишнього середовища (1972), а також підтверджено у Конвенції ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (1991), в Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку (1992), у Конвенції ООН про біологічне різноманіття (1992), у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (1992), в Конвенції ООН про цивільну відповідальність за екологічну шкоду (1993), в Конвенції ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція, 1998) тощо.

Законодавче закріплення системи екологічних прав та обов'язків в Україні відбулося ще в 1991 році з прийняттям Закону «Про охорону навколишнього природного середовища». Конституція України лише згодом, у 1996 році, проголосила гарантування основних екологічних прав, таких як право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, право на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права, а також право на екологічну інформацію. З цих пір питання правового механізму реалізації та захисту екологічних прав та обов'язків громадян стали предметом багатьох наукових досліджень, викладання їх правових засад у навчальному процесі при підготовці юристів у провідних закладах вищої освіти України.

Особливої значущості проблеми реалізації та захисту екологічних прав громадян набувають при застосуванні правових норм про їх зміст, при визначенні форм їх реалізації та способів захисту, і, що найважливіше, – при здійсненні цілої системи засобів їх забезпечення, або ж гарантій, визначених законодавством як необхідних державно-правових, організаційних, процесуальних, стимулюючих та інших заходів.

Очевидно, що саме така особливість і обумовила вибір теми дисертаційного дослідження О. А. Бузунко та стала предметом апробування нових ідей щодо подальшого розвитку вітчизняного законодавства з питання судового захисту екологічних прав.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Представлена дисертація О. А. Бузунко має всі ознаки наукової новизни, незважаючи на наявність попередніх досліджень дотичної проблематики у вітчизняному правознавстві (кандидатська дисертація К. В. Медведєва на тему: «Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту»» (2012 р.).

Серед наукових положень, які виносяться на захист, варто особливо виділити пропозицію щодо необхідності формулювання у правовій доктрині концепції подальшої розбудови екологічного правосуддя, зокрема, шляхом розвитку екологічної ланки судочинства в Україні. Вважаю, що така пропозиція дозволить поглибити вчення про судовий захист екологічних прав новими знаннями та ідеями про його удосконалення, що дозволить в майбутньому розглянути можливість реалізації зазначеної пропозиції на практиці.

Дисертантка приділяє належну увагу й дослідженню понятійно-термінологічного апарату предметної сфери. Імпонує системність і різносторонність у підходах до аналізу базового для даного дослідження поняття «екологічні права», «гарантії реалізації прав» та «судовий захист», де авторка, розкриваючи зазначені терміни, узагальнила особливості судового захисту екологічних прав. Зокрема, це дозволило їй встановити, що особливістю зазначеного права є те, що його реалізація гарантується не лише шляхом закріплення такого права в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», а й на рівні Основного Закону України – Конституції, у зв'язку з чим залучається вся система судоустрою країни та застосовуються загальні процесуальні механізми його забезпечення, зокрема: засоби впливу суду на правопорушення, які спрямовані на припинення (присікання) екологічних правопорушень, засоби відновлення порушеного суб'єктивного екологічного права, притягнення правопорушника до еколого-правової відповідальності та процесуально-процедурні форми захисту суб'єктивних екологічних прав та інтересів громадян.

На підставі зазначеного, вважаю, що є доречним і висновок про місце судового захисту екологічних прав в системі права, відповідно до якого, він виступає підінститутом інституту екологічних прав та обов'язків у структурі екологічного права, якому притаманний комплексний міжгалузевий характер.

Певний науковий інтерес мають і наукові положення, викладені дисертанткою при аналізі принципів судового захисту екологічних прав, відповідно до яких сучасне процесуальне законодавство потребує доповнення в частині розширення переліку таких принципів, зокрема, включивши до їх складу принцип усунення фінансових перешкод у доступі до правосуддя, а також розширення самого принципу невідворотності відповідальності у сфері дії

екологічного права, включивши до його змісту положення про майнову відповідальність посадових осіб органів виконавчої влади за завдану екологічну шкоду.

Імпонує й науковий підхід до розкриття особливостей захисту екологічних прав вітчизняними та міжнародними судовими установами, який дозволив дисертантці внести ряд пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного законодавства.

Заслуговує на підтримку і ретельність, з якою в роботі розкрито досвід зарубіжних країн в організації та функціонуванні екологічних судів та перспектив їх запровадження в Україні. З цією метою дослідницею проводилося статистичне анкетування вітчизняних спеціалізованих судів для з'ясування обсягів надходжень судових позовів із захисту екологічних прав. Зазначене анкетування, а також загальна інформація про перевантаженість судів справами інших категорій дали підстави авторці підтримати ідею запровадження екологічного суду в Україні із застереженням про те, що на початку такої реформи таке запровадження має здійснюватися на обласному рівні і т. д.

Мета дисертаційного дослідження полягає у розробленні й обґрунтуванні нових пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання судового захисту екологічних прав в Україні.

Структура дисертації. Дисертація характеризується системним підходом до предмету дослідження. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують сім підрозділів, один з яких включає п'ять параграфів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується критичним аналізом наявних літературних джерел, вітчизняного та міжнародного законодавства, статистичних матеріалів та матеріалів судової практики.

Слід відзначити вдалу структуру дисертації, що сприяє логічному, послідовному розгортанню дослідження: від загального – до спеціального, від теорії – до практики. Якщо Розділ 1 «Теоретико-правові засади судового захисту екологічних прав в Україні» здебільшого присвячено теоретичним аспектам проблеми, то Розділ 2 «Особливості захисту екологічних прав вітчизняними судами та міжнародними судовими установами» присвячено детальному аналізу особливостей судового захисту екологічних прав різними судами загальної юрисдикції, включаючи міжнародне правосуддя з окресленого питання, а Розділ 3 «Напрями організації та впровадження функціонування екологічного суду в національну систему судочинства» розкриває особливості зарубіжного судового захисту екологічних прав та можливості запозичення найкращого досвіду для України.

Побудова такої структури дисертації дозволила автору максимальним чином оволодіти предметом наукового дослідження та внести значну кількість пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства та практики його реалізації з даного питання.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання сформульованих у дисертації висновків, положень, пропозицій і рекомендацій: у науково-дослідній роботі – для збагачення науки екологічного права новими знаннями щодо особливостей судового захисту екологічних прав на вітчизняному, міжнародному та зарубіжному рівні, а також для врахування в наукових працях з окресленого питання; у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал під час розроблення або вдосконалення чинного законодавства, норми якого регулюють питання захисту екологічних прав в Україні; у правозастосовній діяльності – запропоновані рекомендації дозволять вдосконалити практичну сторону діяльності суду у сфері захисту екологічних прав в Україні; у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Екологічне право», «Право екологічної безпеки», «Європейське екологічне право», «Міжнародне екологічне право» та інших, а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури із цих дисциплін.

Отже, дисертація може виступати теоретичною основою для проведення науково-прикладних досліджень у сфері судового захисту екологічних прав, а висновки та рекомендації, що сформовані авторкою, можуть бути враховані під час удосконалення чинного національного законодавства.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, доповідалися й обговорювалися на 5 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах. Результати дисертаційного дослідження відображені у 12 наукових працях, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях України, стаття у науковому виданні іншої держави та 5 тезах наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які виставлені авторкою для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні О. А. Бузунко відсутні порушення академічної доброчесності.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення:

1. Авторкою дослідження запропоновано ч. 1 ст. 20 «Справи, що відносяться до юрисдикції господарських судів» Господарського процесуального кодексу України

доповнити пунктом 21, який викласти у редакції: «21) справи у спорах з питань, що стосуються довкілля, подані з метою захисту прав/інтересів держави (суспільства), позивачами в яких є громадськість (одна або більше юридичних осіб, їхнє об'єднання або групи, які діють згідно із законодавством)» (с. 98 дисертаційного дослідження). Вважаю доцільним розкрити в роботі актуальну практику судів з цього питання.

2. В дослідженні дисертанткою підтримано думку Ю. А. Краснової про прийняття комплексного нормативно-правового акту, присвяченого питанню компенсації екологічної шкоди, який би об'єднав у собі усі види екологічної шкоди та визначив би правові механізми її вирахування (наприклад, відповідна Методика (с. 92 дисертаційного дослідження). Проте авторкою дослідження не викладено власне бачення стосовно того, які саме критерії повинні бути закладені в основу такої Методики.

3. Дисертанткою піднято актуальне питання щодо суб'єктів кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення проти довкілля та констатовано, що, встановлюючи підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, законодавець не встановлює таку підставу за вчинення вказаної категорії кримінальних правопорушень (с. 114 дисертаційного дослідження). Водночас, для більш комплексного підходу варто проаналізувати також Кодекс України про адміністративні правопорушення і зробити висновки стосовно того чи встановлює вказаний кодекс певні види адміністративних стягнень до юридичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень у сфері охорони природи та використання природних ресурсів.

4. Авторкою дослідження піднято надзвичайно глобальне питання щодо відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями, допущеними країною-агресором (с. 122 дисертаційного дослідження). Однак, в роботі не описано, яким чином автор бачить цей процес з урахуванням того, що суб'єктом заподіяння такої шкоди є інша країна – російська федерація, з якою наразі практично всі країни світу припинили всі можливі комунікації в рамках правового поля.

Загальний висновок. Загальний аналіз роботи свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і науковий рівень, теоретичне й практичне значення. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, достатньо повно викладені в опублікованих здобувачкою наукових публікаціях. У дисертаційному дослідженні О. А. Бузунко відсутні порушення академічної доброчесності. Дисертація на тему: «Судовий захист екологічних прав в Україні» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня

доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Бузунко Олена Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

***Заступник декана юридичного факультету,
професор кафедри адміністративного
та фінансового права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
кандидат юридичних наук, доцент***

Олена УЛЮТИНА

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
Підпис _____ **С.ГРИЩЕНКО**